

Virgil Aeneid**Virgil Aeneid Book XII 728–952**

emicat hic impune putans et corpore toto
alte sublatum consurgit Turnus in ense
et ferit; exclamant Troes trepidique Latini, 730
arrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
frangitur in medioque ardentem deserit ictu,
ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro
ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
fama est praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
suffecit; postquam arma dei ad Volcania ventum est,
mortalis mucro glacies ceu futilis ictu 740
dissiluit, fulva resplendent fragmina harena.
ergo amens diversa fuga petit aequora Turnus
et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
undique enim densa Teucri inclusere corona
atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745
nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
interdum genua impediunt cursumque recusant,
insequitur trepidique pedem pede fervidus urget:
inclusum veluti si quando flumine nactus
cervum aut puniceae saeptum formidine pennae 750

venator cursu canis et latratibus instat;

ille autem insidiis et ripa territus alta

mille fugit refugitque vias, at vividus Umber

haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti

increpuit malis morsuque elusus inani est;

755

tum vero exoritur clamor ripaeque lacusque

responsant circa et caelum tonat omne tumultu.

ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnes

nomine quemque vocans notumque efflagitat ense.

Aeneas mortem contra praesensque minatur

760

exitium, si quisquam adeat, terretque trementes

excisurum urbem minitans et saucius instat.

quinque orbis explent cursu totidemque retexunt

huc illuc; neque enim levia aut ludicra petuntur

praemia, sed Turni de vita et sanguine certant.

765

forte sacer Fauno foliis oleaster amaris

hic steterat, nautis olim venerabile lignum,

servati ex undis ubi figere dona solebant

Laurenti divo et votas suspendere vestes;

sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum

770

sustulerant, puro ut possent concurrere campo.

hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam

detulerat fixam et lenta radice tenebat.

incubuit voluitque manu convellere ferrum

Dardanides, teloque sequi quem prendere cursu

775

non poterat. tum vero amens formidine Turnus

“Faune, precor, miserere” inquit “tuque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
quos contra Aeneadae bello fecere profanos.”
dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit. 780
namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
viribus haud ullis valuit discludere morsus
roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,
rursus in aurigae faciem mutata Metisci
procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit. 785
quod Venus audaci nymphae indignata licere
accessit telumque alta ab radice revellit.
olli sublimes armis animisque relecti,
hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
adsistunt contra certamina Martis anhelii. 790
Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
adloquitur fulva pugnans de nube tumentem:
“quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
deberi caelo fatisque ad sidera tolli. 795
quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
mortalin decuit violari vulnere divum?
aut ensem (quid enim sine te Iuturna valeret?)
ereptum reddi Turno et vim crescere victis?
desine iam tandem precibusque inflectere nostris, 800
ne te tantus edit tacitam dolor et mihi curae
saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
ventum ad supremum est. terris agitare vel undis

Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
deformare domum et luctu miscere hymenaeos: 805
ulterius temptare veto.” sic Iuppiter orsus;
sic dea summisso contra Saturnia vultu:
“ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Iuppiter, et Turnum et terras invita reliqui;
nec tu me aëria solam nunc sede videres 810
digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
suasi et pro vita maiora audere probavi,
non ut tela tamen, non ut contenderet arcum; 815
adiuro Stygii caput implacabile fontis,
una superstitio superis quae reddita divis.
et nunc cedo equidem pugnasque exosa relinquo.
illud te, nulla fati quod lege tenetur,
pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
cum iam conubiis pacem felicibus (esto)
component, cum iam leges et foedera iungent,
ne vetus indigenas nomen mutare Latinos
neu Troas fieri iubeas Teucrosque vocari
aut vocem mutare viros aut vertere vestem. 825
sit Latium, sint Albani per saecula reges,
sit Romana potens Itala virtute propago:
occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.”
olli subridens hominum rerumque repertor:
“es germana Iovis Saturnique altera proles: 830

irarum tantos volvis sub pectore fluctus.
verum age et inceptum frustra summitte furorem:
do quod vis, et me victusque volensque remitto.
sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
utque est nomen erit; commixti corpore tantum 835
subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
adiciam faciamque omnes uno ore Latinos.
hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget
supra homines, supra ire deos pietate videbis,
nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.” 840
adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit;
interea excedit caelo nubemque relinquit.
his actis aliud genitor secum ipse volutat
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845
quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
uno eodemque tulit partu paribusque revinxit
serpentum spiris ventosasque addidit alas.
hae Iovis ad solium saevique in limine regis
apparent acuuntque metum mortalibus aegris, 850
si quando letum horrificum morbosque deum rex
molitur, meritas aut bello territat urbes.
harum unam celerem demisit ab aethere summo
Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit:
illa volat celerique ad terram turbine fertur. 855
non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
armatam saevi Parthus quam felle veneni,

Parthus sive Cydon, telum immedicabile, torsit,
stridens et celeres incognita transilit umbras:
talis se sata Nocte tulit terrasque petivit. 860

postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni,
alitis in parvae subitam collecta figuram,
quae quondam in bustis aut culminibus desertis
nocte sedens serum canit importuna per umbras –
hanc versa in faciem Turni se pestis ob ora 865

fertque refertque sonans clipeumque everberat alis.
illi membra novus solvit formidine torpor,
arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
at procul ut Dirae stridorem agnovit et alas,
infelix crines scindit Iuturna solutos 870

unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
“quid nunc te tua, Turne, potest germana iuvare?
aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
arte morer? talin possum me opponere monstro?
iam iam linquo acies. ne me terrete timentem, 875

obscae volucres: alarum verbera nosco
letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
magnanimi Iovis. haec pro virginitate reponit?
quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
condicio? possem tantos finire dolores 880

nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras!
immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscat
terra mihi, Manesque deam demittat ad imos?”

tantum effata caput glauco contextit amictu 885

multa gemens et se fluvio dea condidit alto.

Aeneas instat contra telumque coruscat

ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:

“quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?

non cursu, saevis certandum est comminus armis. 890

verte omnes tete in facies et contrahe quidquid

sive animis sive arte vales; opta ardua pennis

astra sequi clausumque cava te condere terra.”

ille caput quassans: “non me tua fervida terrent

dicta, ferox; di me terrent et Iuppiter hostis.” 895

nec plura effatus saxum circumspicit ingens,

saxum antiquum ingens, campo quod forte iacebat,

limes agro positus litem ut discerneret arvis.

vix illum lecti bis sex cervice subirent,

qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900

ille manu raptum trepida torquebat in hostem

altior insurgens et cursu concitus heros.

sed neque currentem se nec cognoscit euntem

tollentemve manu saxumve immane moventem;

genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis. 905

tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus

nec spatium evasit totum neque pertulit ictum.

ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit

nocte quies, nequiquam avidos extendere cursus

velle videmur et in mediis conatibus aegri 910

succidimus; non lingua valet, non corpore notae

sufficiunt vires nec vox aut verba sequuntur:

sic Turno, quacumque viam virtute petivit,

successum dea dira negat. tum pectore sensus

vertuntur varii: Rutulos aspectat et urbem

915

cunctaturque metu letumque instare tremescit,

nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,

nec currus usquam videt aurigamve sororem.

cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,

sortitus fortunam oculis, et corpore toto

920

eminus intorquet. murali concita numquam

tormento sic saxa fremunt nec fulmine tanti

dissultant crepitus. volat atri turbinis instar

exitium dirum hasta ferens orasque recludit

loricae et clipei extremos septemplicis orbis;

925

per medium stridens transit femur. incidit ictus

ingens ad terram duplicato poplite Turnus.

consurgunt gemitu Rutuli totusque remugit

mons circum et vocem late nemora alta remittunt.

ille humilis supplex oculos dextramque precantem

930

protendens “equidem merui nec deprecor” inquit;

“utere sorte tua. miseri te si qua parentis

tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis

Anchises genitor), Dauni miserere senectae

et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,

935

redde meis. vicisti et victum tendere palmas

Ausonii videre; tua est Lavinia coniunx:

ulterius ne tende odiis.” stetit acer in armis

Aeneas volvens oculos dextramque repressit;
et iam iamque magis cunctantem flectere sermo 940
coeperat, infelix umero cum apparuit alto
balteus et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
straverat atque umeris inimicum insigne gerebat.
ille, oculis postquam saevi monimenta doloris 945
exuviasque hausit, furiis accensus et ira
terribilis: “tunc hinc spoliis indute meorum
eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.”
hoc dicens ferrum adverso sub pectore condit 950
fervidus; ast illi solvuntur frigore membra
vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.